

Piotr Daszkiewicz

Instytut Historii Nauki PAN, Warszawa

Dwa listy polskich misjonarzy w dokumentach Armanda Davida w zbiorach archiwum Zgromadzenia Księża Misjonarzy Lazarystów w Paryżu

Streszczenie: Artykuł przedstawia listy polskich misjonarzy odnalezione w archiwum Armanda Davida w Paryżu. List wysłany przez Franciszka Grzegdałę dotyczy zakupu książek oraz sprawy księdza Michała Stasionisa. Tematem drugiego listu, wysłanego przez Kaspra Słomińskiego jest krakowska kolekcja przyrodnicza zgromadzona przez misjonarzy. List jest ważnym dla historii nauki świadectwem jednej z ostatnich kolekcji zgromadzonych przez Armanda Davida i przesłanych z Paryża do Krakowa.

Słowa kluczowe: Armand David, polscy misjonarze, kolekcje przyrodnicze

Armand David¹, był jednym z najwybitniejszych badaczy przyrody Azji w XIX w. Jako misjonarz Zgromadzenia Św. Wincentego a Paulo (lazarysty) spędził w Chinach, Mongolii i Tybecie łącznie ponad dziesięć lat. Pozostawił imponujący dorobek naukowy – oprócz licznych publikacji obejmujący także tysiące okazów zwierząt, roślin i minerałów – które stanowią wyjątkowo cenny materiał badawczy dla dziesiątków europejskich przyrodników. Nauki przyrodnicze zawdzięczają mu tak spektakularne osiągnięcia jak odkrycie i dostarczenie do Europy wielkiej pandy, jelenia Davida czy salamandry olbrzymiej chińskiej. Odegrał także znaczącą rolę dla aklimatyzacji w Europie pochodzących z Chin gatunków roślin i zwierząt, uznawanych za gospodarczo użyteczne².

Francuski misjonarz zaprzyjaźniony był z polskimi przyrodnikami Antonim Wagą i Władysławem Taczanowskim. Konstanty Branicki, również zaprzyjaźniony z Davidem, finansował część jego badań naukowych, a nawet podróżował z nim wspólnie do Afryki Północnej, na Sycylię i do Palestyny. Poczynając od 1874 r., aż do śmierci Armand David mieszkał w Paryżu w Zgromadzeniu Księża Misjonarzy Lazarystów. Przeprowadzone

---

¹ Autor pragnie podziękować Panu Lãm Phan-Thanh, kierownikowi archiwum Zgromadzenia Księża Misjonarzy Lazarystów w Paryżu za wszechstronną pomoc.

² Na temat biografii Armanda Davida patrz E. Boutan, *Le Nuage et la vitrine: une vie de Monsieur David*. R. Chabaud. Bayonne 1997, s. 1–370.

przez autora poszukiwania w archiwum tej instytucji doprowadziły do odnalezienia szeregu listów Taczanowskiego i Branickiego, a także francuskich przyrodników, dostarczających nieznaną informację o historii zbiorów Warszawskiego Gabinetu Zoologicznego i badaniach naukowych polskich przyrodników w Ameryce Południowej i na Syberii³. Ubocznym rezultatem poszukiwań było odnalezienie listów dwóch polskich misjonarzy adresowanych do Armanda Davida. Oba napisane zostały przez wybitnych duchownych-misjonarzy i intelektualistów. Stanowią niewątpliwie interesujący przyczynek do poznania historii polskich misjonarzy, a także do historii nauk przyrodniczych.

Autorem pierwszego listu jest Franciszek Grzegdała (1846–1901), który po pobycie w Paryżu przebywał w domach misyjnych w Bejrucie, Trypolisie, Monasterze i w Akberze w Syrii. To właśnie w Syrii pracował razem z Armandem Davidem, z którym, jak wynika z listu, łączyły go także zainteresowania entomologiczne. List pochodzi z okresu, gdy pracował we Lwowie jako szpitalny i więzienny kapelan. Później, począwszy od 1894 r., przez około dwa lata, ojciec Grzegdała prowadził działalność misyjną w Argentynie i Brazylii, gdzie był także znanym działaczem polonijnym. Głównym tematem, wysłanego 11 lutego 1893 r. ze Lwowa listu jest, oprócz prośby o wskazanie bukinyści celem zakupu książek, sprawa księdza Michała Stasionisa. Duchowny ten był ważną postacią w okresie Powstania Styczniowego. Profesor w seminarium tykocińskim, przyjmował przysięgi od przyszłych uczestników powstania, prowadził powstańczą agitację, wygłaszał patriotyczne kazania i korespondował z powstańczymi władzami. Pełnił funkcję cywilnego naczelnika obwodu tykocińskiego i łomżyńskiego. Został usunięty z Tykocina pod naciskiem władz diecezjalnych⁴. Zakon księży misjonarzy w Tykocinie został zlikwidowany przez cara w rezultacie represji i karaniami Kościoła za udział w powstaniu. Aby uniknąć represji, a prawdopodobnie nawet stracenia, ksiądz Stasionis udał się za granicę najpierw do Paryża, a później przebywał przez 14 lat w Macedonii. W momencie pisania listu przebywał we Lwowie. Niepokorny ksiądz popadł, z niepodanych w liście Grzegdała przyczyn, w konflikt z władzami swojego zakonu i właśnie w tej sprawie Armand David proszony był o interwencję.

Drugi list został wysłany 13 czerwca 1897 r. z Krakowa przez Kaspra Słomińskiego (1869–1929). Ten znany misjonarz, wizytator Krakowskiej Prowincji Zgromadzenia Misji, dyrektor siostr miłosierdzia znaczną część swojego życia poświęcił nauczaniu. W momencie wysłania listu pełnił w zgromadzeniu ważne funkcje pedagogiczne. Internetowy Polski Słownik Biograficzny⁵ informuje, iż:

³ P. Daszkiewicz *Warszawski Gabinet Zoologiczny w korespondencji Armanda Davida (1826–1900) – nieznanne listy Władysława Taczanowskiego (1819–1890), Konstantego Branickiego (1824–1884) i Charlesa Oberthüra (1845–1924)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2019 (w druku).

⁴ Na temat patriotycznej działalności Ojca Michała Stasionisa patrz M. Chońska, *Tykocin w czasie Powstania Styczniowego*, „Studia Podlaskie” 2006, t. XVI : 9–40.

⁵ <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/kasper-slominski>

W l. 1894–1896 był dyrektorem alumnów, w r. 1896 został prefektem studiów w Wyższym Seminarium Duchownym, dokonał wtedy istotnych zmian w systemie studiów seminaryjnych. Wprowadził odrębne wykłady z patrystyki, katechetyki, wymowy kościelnej, historii filozofii i literatury powszechnej oraz zorganizował koła dyskusyjne alumnów filozofów; starał się o odpowiedni dobór wykładawców. Reforma studiów wywołała sprzeciw starszych misjonarzy i choć wprowadzone przez niego zmiany przetrwały, S. musiał odejść ze stanowiska prefekta studiów. W l. 1896–9 był dyrektorem seminarium internum oraz redaktorem naczelnym „Roczników Obydwóch Zgromadzeń Św. Wincentego a Paulo”.

Ojciec Słomiński bardzo dbał o podniesienie poziomu naukowego misjonarzy. Jak wynika z listu, w seminarium w Krakowie wykładano także nauki przyrodnicze i gromadzono niezbędne do tego nauczania zbiory. Nie było to w zakonie lazarystów działanie odosobnione. W archiwum Armanda Davida znajdują się dziesiątki listów dotyczących bądź misyjnych kolekcji przyrodniczych, bądź zbiorów gromadzonych – dzięki pomocy misjonarzy – w szkołach katolickich. Rola misjonarzy w poznaniu fauny, flory i geologii Azji, Ameryki Południowej i Afryki była wielokrotnie omawiana i doceniona już w XIX w.⁶ Niewiele jednak wiadomo na temat zbiorów przyrodniczych, gromadzonych przez polskich misjonarzy w dziewiętnastym wieku. List ojca Słomińskiego jest bardzo cennym dla historii nauk przyrodniczych dokumentem. Pokazuje on, że podobne zbiory gromadzili także misjonarze krakowskiego Zgromadzenia Św. Wincentego a Paulo. W końcu XIX w. zgromadzili zbiory zoologiczne dorównujące uniwersyteckim oraz gabinetowi Akademii Umiejętności. Niewątpliwie pierwszym celem gromadzenia podobnych zbiorów było nauczanie. Nie wiadomo, na ile zbiory te były wykorzystywane, jak to było bardzo częste w przypadku kolekcji gromadzonych przez francuskich misjonarzy dla przyrodniczych badań naukowych. Zważywszy na zabiegi o uzyskanie bardzo spektakularnego okazu neotropikalnego rohatyńca herkulesa, największego z chrząszczy, możemy przypuszczać, że zabiegano o okazy także z myślą o organizacji wystaw.

Interesujące jest także odnotowanie organizacji całej sieci misyjnej dla uzyskiwania okazów przyrodniczych, dzięki której do Krakowa trafiły okazy z Ameryki Południowej, Algierii, Afryki Południowej i Azji. Być może także zbiór okazów przyrodniczych i następnie ich sprzedaż miały, tak jak to było w przypadku Armanda Davida, stać się dodatkowym źródłem finansowania działalności misyjnej.

Przesyłanie kolekcji przyrodniczych pomiędzy zgromadzeniami odbywało się niewątpliwie na zasadach wymiany okazów. Książd Schletz cytuje, przechowywany w Muzeum Misyjnym Księdzy Misjonarzy w Krakowie na Stradomiu list⁷ Armanda Davida

⁶ A. David, *De quelques services rendus aux sciences naturelles par les missionnaires de l'E.-O.* impr. Mougin-Rusand. Lyon 1888, s. 1–71.

⁷ A. Schletz, *Ks. Armand David C. M. (1826–1900)*. „Roczniki obydwóch Zgromadzeń Św. Wincentego a Paulo”, R. 38, 1935: 294–310; R. 39, 1936: 103–121.

z 27 lutego 1897 r., w którym prosi on o okazy przyrodnicze z ziem Polski. Przesłana przez niego kolekcja była jedną z ostatnich, jakie zgromadził ten wybitny przyrodnik. Największa część zebranych przez niego okazów trafiła oczywiście do Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu, kilka mniejszych kolekcji podarował różnym szkołom i katolickim instytucjom. W zbiorach zgromadzenia w Paryżu znajduje się także jeden z jego zielników. Zbiory zgromadzone w ostatnich latach życia trafiły po jego śmierci w 1900 r. do paryskiego Instytutu Katolickiego. Wszystkie kolekcje Armanda Davida posiadają dużą wartość naukową, historyczną, ale i materialną na kolekcjonerskim rynku. Także z tego powodu list ojca Słomińskiego, stanowiący dokumentację jednej z tych kolekcji, wart jest przypomnienia.

Jaki był dalszy los tej kolekcji przyrodniczej? Pierwsze eksponaty Muzeum Historyczno-Misyjne Księży Misjonarzy zaczęło gromadzić w późniejszym okresie, w latach międzywojennych. Zgromadzona wcześniej kolekcja przyrodnicza służyła nauczaniu nauk przyrodniczych w krakowskim seminarium. Po jego zamknięciu przez komunistów ślad po niej zaginął i nie wiadomo, jaki los spotkał zgromadzone przez misjonarzy okazy przyrodnicze⁸. W ten sposób bardzo cenna przyrodnicza kolekcja naukowa na ziemiach polskich została zniszczona w rezultacie represji ze strony totalitarnego systemu.

Tłumaczenie listów z francuskiego Piotr Daszkiewicz

Lwów 11 lutego 1893

Panie i bardzo drogi bracie,

Ponieważ mieszka Pan w stolicy cywilizowanego świata i zna wiele rzeczy i osób w tym mieście, proszę Pana o uprzejmość znalezienia dla nas bukinisty, człowieka pracowitego, uczciwego i z zasadami, z którym moglibyśmy nawiązać współpracę w celu uzyskania od niego dobrych i tanich książek. Nasi bracia nie tylko we Lwowie, ale także i z innych domów, potrzebują takiego człowieka. Będziemy bardzo wdzięczni, jeśli uda się go Panu znaleźć.

Czy przypomina sobie Pan nasz pobyt w Akbez? Przypomina Pan sobie nasze wycieczki w tamtejsze góry, gdzie znajdowaliśmy nowe motyle. Czy nigdy nie przyjedzie Pan do Galicji, aby prowadzić tutaj badania?

Jeśli chodzi o mnie, to jestem tutaj od ponad siedmiu lat pracując jako kapelan w wielkim szpitalu i w więzieniu dla kobiet, w którym uwięzionych jest blisko 300 osób.

⁸ Informację tę autor uzyskał z Muzeum Historyczno-Misyjnego Księży Misjonarzy w Krakowie za co dziękuje dyrekcji tej instytucji.

Żałuję jednakże wschodu, który jest tak piękny! Pan Stasionis jest tutaj kapłanem u benedyktynów. Namawiam go często, żeby ukorzył się i poprosił o ponowne przyjęcie do zgromadzenia, lecz on nie chce mówiąc, iż nie ma nadziei, aby przyznano mu ten przywilej. Czy to prawda? Wierzę, że byłoby interesującym odstępianiem od tej decyzji dla tak dzielnego człowieka, który tak dużo pracował dla misji w Monasterze.

Z polecenia Pana Blocka proszę o przesłanie mu z sekretariatu nowych przywilejów ze Stolicy Apostolskiej, dotyczących prawa spowiedzi jak i różnych błogosławieństw; tutaj mamy jedynie [teksty] dawnych.

Trwam w miłości dla Naszego Pana, oddany Panu brat

Fr. Grzegdała
i.p. d.l. m.⁹
Ulica Fertyńska 1
Lwów
Austria-Galicja

Kraków 13/06/1897

Panie i Drogi Bracie!

Niech łaska Pańska będzie zawsze z nami!

Proszę o wybaczenie mi, iż tak późno dziękuję za przysługę, jaką wyświadczył mi Pan wysyłając nam, za pośrednictwem siostr, tak wspaniałą kolekcję dla naszego gabinetu. Zarówno ja, jak i wszyscy studenci, jesteśmy bardzo ucieszeni i zadowoleni z tych pięknych przedmiotów. Wszyscy razem i ja w szczególności szczerz Panu dziękujemy za Pańską dobroć i prosimy naszego Boga, aby był łaskawy dla Pana. Wydaje mi się, że herkulesa posiada w Krakowie jedynie gabinet Akademii Umiejętności, a wszystkie inne tutejsze gabinety, nawet gabinet uniwersytecki, nie posiadają ani jednego okazu. Tak więc dzięki pańskiej dobroci przewyższamy wszystkie inne kolekcje.

Jego ekscelencja Thiel¹⁰, do którego zwróciłem się za Pańską dobrą radą, odpowiedział mi, że zalecił Panu Storkowi¹¹ przesłanie nam [nieczytelny wyraz, oznaczający niewątpliwie nazwę rodzajową któregoś z owadów]. Pan Irlandès¹² z Oranu obiecał mi wiele pięknych rzeczy, a bracia Trapiści z Natalu przesłali już nam dwukrotnie dość duże

⁹ indigne prêtre de la Mission, tłumaczenie dosłowne: niegodny ksiądz misji.

¹⁰ Bernard August Thiel, duchowny działający w Kostaryce.

¹¹ Jean-Gaspard Stork, misjonarz pracujący w Kostaryce.

¹² Jean-Marie Calixte Irlandès (1834–1899), przełożony seminarium w Oranie.

kolekcje chrząszczy, ptaków itp. W ten sposób nasz gabinet powiększa się stopniowo, tak jak napisał Pan w miłym liście z 24/1.

Szczerze Panu dziękując proszę o przekazanie pozdrowień Panom Allout i Vercruyce, którzy byli tak dobrzy dla mnie w trakcie mojego pobytu w Paryżu. Moje pozdrowienia także dla Pana Pouget.

Niech pozostanie Pan w wierze w Naszego Pana i Matkę Boską
Oddany Panu i bardzo wdzięczny brat Słomiński

i.p.d.l.m.

Bibliografia

- Boutan E., *Le Nuage et la vitrine: une vie de Monsieur David*. R. Chabaud. Bayonne 1997, s.1–370.
- Choińska M., *Tykocin w czasie Powstania Styczniowego*, „Studia Podlaskie” 2006, t. XVI: 9–40.
- Daszkiewicz P., *Warszawski Gabinet Zoologiczny w korespondencji Armanda Davida (1826–1900) – nieznanne listy Władysława Taczanowskiego (1819–1890), Konstantego Branickiego (1824–1884) i Charlesa Oberthūra (1845–1924)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2019 (w druku).
- David A. *De quelques services rendus aux sciences naturelles par les missionnaires de l’E.-O.* impr. Mougín-Rusand. Lyon 1888, s. 1–71.
- Schletz A., *Ks. Armand David C. M. (1826–1900)*. „Roczniki obydwóch Zgromadzeń Św. Wincentego a Paulo”, R. 38, 1935: 294–310; R. 39, 1936: 103–121.

Two letters of Polish missionaries in Armand David’s collection in the archives of the Lazarites Congregation of Priests of the Mission in Paris

Summary: This article analyzes two letters written by Polish missionaries, which were found in Armand David’s collection in Paris. The letter by Franciszek Grzegdała concerns the purchase of books and the affairs related to Father Michał Stasionis. The second letter was authored by Kasper Słomiński, and it discusses a collection of natural specimens amassed by the missionaries in Kraków. The letter is an important historical account of one of Armand David’s last collections that were shipped from Paris to Kraków.

Keywords: Armand David, Polish missionaries, nature collections